

Julkisivulla viestimisen merkitysoppia

Miksi iso herra ei enää saa olla lihava?

Erkki Karvonen

Johdanto

Ei ole kovinkaan pitkää aikaa siitä, kun lihavuutta ei käsitetty menestyvän miehen henkilökohtaiseksi ongelmaksi. Päinvastoin pönäkkä varsi saattoi symboloida henkilön kaikinpuolista menestymistä maailmassa: ison herran tuli olla myös ruumiillisesti iso, äkkirikastuneen tuli kohota luokka-asemaansa vastaavaan pulleusluokkaan, ökytalon isännän nahan kuului soida piukkana rasvakerrosten paineessa. Pilakuvan herra on vieläkin mahakas patruuna, joka tupruttelee paksumahaisia siikaereja.

Sen sijaan nykypäivänä lihavuudesta on tullut ongelma. Poliitikot laihduttavat kilpaa, sillä lihavuus on äänestäjille vaarallisia asioita viestivä signaali. Esimerkiksi Pekka Vennamo ja Seppo Kääriäinen laihduttivat itseään viime kesänä niin sankarillisesti, että tästä uroteosta sopi tehdä juttu iltapäivälehden etusivulle. Asiaan kuuluu, että laihduttaja näyttää entisen lihavan minänsä aikaisia housuja voittajan elkein. Näin myös niiden laihduttamisen supersankareiden suhteen joita esiteltiin TV 2:n lauantaiaunassa 21.1.1989.

Lihavuus askarruttaa ihmisiä: se on jostain syystä erityisen relevantti kysymys tämän päivän todellisuudessa orientoituville toimijoil-

le. Julkiset keskustelut tai julkisuuden sisällöt nousevat ihmisiä kohdanneesta aidosta ongelmallisuudesta, joka kaipaa neuvonpitoa ja ratkaisuehdotuksia. Lihavuusongelmissa neuvominen on naistenlehtien jokapäiväistä leipää ja muutkin välineet pitävät aihetta esillä alituisen. Neuvoja tarjotaan asiantuntijahaastatteluissa ja palavereissa. Apua ongelmaan tarjoavat myös kauppiat, joille laihtumislaitteista on tullut tuottavaa liiketoimintaa. Esimerkiksi Kuponkiuutisissa (Talvi 1/89 kuvasto) kymmenkunta noin 90 tuote-esittelystä koski kehon muotoilemista erilaisilla laitteilla, voiteilla tai laihdutuspillereillä. Kuvaston mainokset paljastavat suorasukaisesti kehon muotoilemisen vaatimuksen nyky-yhteiskunnassa:

Hanki nyt WEIDERIN painot – ja uusi vartalo! Painoharjoittelulla voit nostaa kuntoa ja muuttaa nopeasti vartalosi muotoa. / SUPERTRIMMERILLÄ kiinteä vatsa huippunopeasti! Tilaa heti ja olet ottanut aimo askeleen kohti hyvää kuntoa ja nuorekasta olemusta! / Tutustu ainutlaatuiseen SLENDERTONE menetelmään! Slendertone muokkaa vartaloasi! Kaikkien aikojen helpoin kunto-ohjelma: käännät vain nappia ja saat sentit häviämään sieltä, mistä haluat! / Uusi jännittävä KUNTO PLUS -lehti: hoikentaako greippi? Voiko kilot

hikoilla saunassa? / Aloita kunnonkohennus jo tänään! SPORTMATE kuntokello laskee kuluttamasi kalorit, toimii askelmittarina, intervalliharjoittelussa, päiväyrinä... / Apua laihtumiseen! Nyt ilosanoma kaikille laihduttajille: NATRU-SLIM-SPECIAL -puristeet!

Julkisivuviestintä Toiselle olemisena

Tässä lähdetään siitä, että julkisuus itsessään ja sen erityiset sisällöt syntyvät ihmisiä kohdanneesta ongelmallisuudesta, joka kaipaa pohtimista. Nykyään lihavuus muiden ulkonäköön tai julkisivuun kuuluvien seikkojen ohella on hyvin merkityksellinen keskustelunaihe. Mutta mistä tämän keskustelun relevanssi saa alkunsa? Tässä artikkelissa pyrin jäsentämään niitä rakenteellisia tekijöitä, jotka ovat omiaan tekemään lihavuudesta merkityksellisen aiheen.

Lyhyesti luonnehdittuna lähestymistapani on dialektinen. Tämä tarkoittaa sitä, että asioita ei tarkastella atomistisen irrallisina, vaan aina suhteissaan. Kaikki kohteet pyritään ymmärtämään ikäänkuin suhdekäsitteinä, siten kuin esimerkiksi käsite "isä" on ymmärrettävä. Ei ole olemassa isyyttä sinänsä ja itseriittoisena, vaan henkilö voi olla isä vain jos hän on jonkun isä. On olemassa jokin Toinen joka todellistaa olion isäksi. Samoin ihminen yleisemminkin on ymmärrettävä suhteissaan totaliiteetin osana. Toiselle oleminen on mitä monikerroksisimmassa todellisuussuhteessa olemista ja tämä todellisuuden kohtaaminen, tilaatio, ehdollistaa monin tavoin ihmisten elämää. Tällainen antikartesiolainen lähestymistapa on ennen muuta Hegelin perua.

Toiselle olemisessa voidaan nähdä negatiivinen ja positiivinen puolensa. Yhtäältä vastassa oleva Toinen on pakottavaa, rajoittavaa, ehtoja asettavaa ja epävapautta aiheuttavaa.

Esimerkiksi sartrelainen käsitys sosiaaliselle Toiselle olemisesta näyttäisi olevan tämän suuntainen (ks. Manninen 1984, 299-314). Tässä katsannossa ihmisen vapautus tapahtuu erilaisista riippuvuuksista eroon pääsemällä. Näitä ihmisen luontaisen luovuuden ja vapauden vihollisia ovat mm. biologiset määräytyneisyydet, ihmissuhteet, kieli. Tässä artikkelissa Toiselle olemisen käsitetään kuitenkin Hegelille uskollisemmin myös jonakin positiivisena. Toiselle oleminen tuottaa positiivisesti ihmisen "olemuksen" eli ihminen on olemassa vain näissä suhteissaan ja näiden suhteiden poistaminen ei paljasta vapaata ja alkuperäistä ihmisyyttä, vaan hävittää kohteensa (vrt. Malmberg 1984, 175-196).

Vastassa oleva Toinen on haasteita asettava tekijä, jonka suhteen toimijan on kehitettävä kompetenssejaan ja jota silmällä pitäen hänen on muotoiltava subjektiviteettinsa (myös ruumiillisuutensa). Subjektiviteettia voi pitää aktiivisena vastauksena johonkin. Esimerkiksi veden varaan joutuvan toimijan on muotoiltava subjektiviteettinsa tätä vastassa olevaa todellisuutta silmällä pitäen "uimariksi" tai muuten häntä uhkaa hukkuminen. Vastaavasti vieraskieliseen ympäristöön joutuvan toimijan valittavaksi tulee kielen kompetenssin hankkiminen tai sitten kompetenssitta jääminen ja tietty eristyminen. Valinnan mahdollisuus on siis periaatteessa olemassa, mutta valittavat vaihtoehdot eivät ole subjektille samanarvoisia (vrt. elämä vs. kuolema). Ensimmäisessä esimerkissä ehtoja asettaa fyysinen Toinen, jälkimmäisessä sosiaalinen Toinen.

Mitä moninaisempia Toisia subjekti kohtaa sitä monipuolisemmin hänen on kehitettävä kompetenssejaan. Näin siis koko subjekti ja sen toimintakykyisyys voidaan ajatella suhteessa erilaisiin Toisiin rakentuneeksi ja sen eri aspektit voidaan siis saada kehkeytymään esiin eksplikoidulla se erityinen Toinen jota

vasten tämä puoli subjektiviteettia (toimintakykyisyyttä) on täytynyt kehittää. Tällaista lähestymistapaa voi sanoa myös rakenneteoreettiseksi.

Myös lihavuus voidaan nähdä jo biologiatiiteen konstituution tasolla kompetenssina tai ominaisuutena, joka on ollut hyödyllinen tiettyssä tilanteissa eläville ihmisille (vararavintolähde). Voidaan kysyä mikä on lihavuuden kohtalo vastassa olevan Toisen muuttuessa eri asioita vaativaksi; erityisesti miten erilainen yhteiskunnallinen todellisuus eri aikoina on tehnyt tämän kompetenssin hyödylliseksi/haitalliseksi ja miten vastassa oleva Toinen on asettanut monilla eri tasoillaan ehtoja ihmisen kehollisuudelle. Tässä on ennen muuta selittävänä lihavuus ulkonäöllisenä tekijänä eli sosiaaliselle Toiselle olemisena, viestintänä ja merkityksenä. Tämä selityksen taso liittyy kuitenkin monin sitein toisiin tasoihin. Viime kädessä ihmisen tilanteen kokonaisvaltainen muutos perustelee ihmistä koskevien vaatimusten muutokset; myös muutokset lihavuuden merkityksissä, sen arvostuksessa.

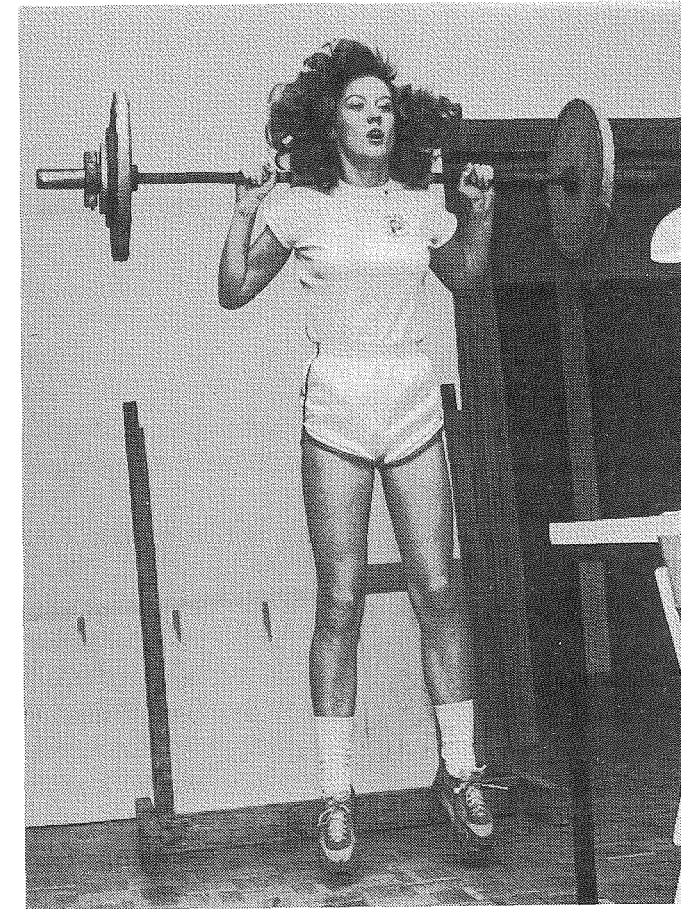
Lihavuus merkinä tai vihjeenä

Jäsennän aluksi julkisivulla viestimisen ongelmaa merkin tai vihjeen teorian kautta. Tällä tasolla kyse on kognitiivisista rakenteista, merkityssuhteista tai koodista, joita käyttämällä jokin ymmärretään joksikin.

Merkin teoria perustetaan yleensä edustamisen ilmiöön (something which stands to somebody for something: Peirceä lainaten Eco 1984, 14). Merkityssuhde tai koodaus on luonteeltaan implikaatio: jos A niin B. Yleensä A on jokin empirisesti läsnäoleva seikka, joka siis kutsuu tulkinnakseen poissaolevan transsendentaalisen (metaempiirisen) B:n (vrt. Malmberg 1981, 145). Ei ole tarpeen ajatella B:tä jonakin singulaarisena oliona, vaan B voi

olla totaliteetin luonteinen. Ymmärtämisessä on kyse siitä, että yksittäiset läsnäolevat vihjeet tai signaalit (cues) suhteutuvat mielessä ennestään oleviin tietorakenteisiin ja auttavat asemoimaan nyt kohdatun relevantteihin konteksteihin. Hermeneuttisemmin sanottuna: osa kutsuu tulkinnakseen kokonaisuuksia ja saa merkityksensä tässä kokonaisuuteen siirtymisessä.

Ymmärtäminen on luonteeltaan päättelyä. Yleensä ymmärrettävä kohde ilmenee empirisesti vain vajavaisesti ja vihjeenomaisesti määriteltynä, mutta maailmaa koskevan tietämyksensä avulla subjekti pystyy täydentämään kohteen konkreettiseksi, konstituoimaan sen kokonaisuutena. Tällainen päättely tai ymmärtäminen ei ole mahdollista ilman merkityssuhteiden semanttista verkostoa, joka voidaan käsittää assosiatiivisesti syntyneeksi kytkentöjen joukoksi. Tietorakenteet tai verkostot syntyvät subjektin toimiessa interaktiivisesti ja käytännössä jossakin kulttuurissa, elämänmuodossa. Tietorakenteet edustavat vaikuttanutta maailman kohtaamisen tapaa, sitä mikä maailmassa on prototyyppistä, todennäköistä ja invarianttia. Ollen yleistyksiä todellisuuden kohtaamisista eri tilanteissa, kognitiiviset rakenteet ovat eräänlaisia "yleistettyjä toisia". Yleistys on myös ajallinen eli mennyt maailman kohtaaminen on tuottanut rakenteellisia ymmärtämisen välineitä, joilla myös jokainen uusi asia ja tulevaisuus kohdataan ymmärtäen. Entisen perusteella ennustetaan miten vastakin on käyvä. Tällainen ajallisuus-käsitys ilmenee Husserlin (1980) sisäisen aikatietoisuuden fenomenologiassa. Ymmärtämisen aktin mahdollistaa aikaisempi kokemus (Husserlin retentio), joka "ennustaa" kohtaamisen tai kohteen tulevan luonteen (protentio). Juuri tämän näkemyksen varaan Heidegger rakensi oman hermeneuttiseman ajattelunsa (Routila 1970).

valok. Pertti Julkunen 1982

"Erityisesti jos lihavuuteen (turpeuteen) liittyy eräitä muita signaaleja (kuten huolittelematon iho, kuluneet ja epämuodikkaat vaatteet, poikkeava käytös, alkoholin haju, keskiolutta ja makkaraa ostoskorissa jne.) on B-kansalaiseksi luokitteleminen todennäköistä." (Karvonen 1989)

Tietyissä mielessä Kantin ja Husserlin transsendentalismin perillinen on myös uusi kognitiotiede, jossa ajallisuudella on mitä tärkein rooli (Dreyfus 1984). Kognitiiviset rakenteet käsitetään siinä nimenomaan prototyypisiksi odotuksen struktuureiksi (esim. Tannen 1979). Ymmärrystä toteuttavista kognitiivisista rakenteista puhutaan kognitiotieteessä skeeman, skriptin, kehyyksen tai prototyyppien käsitteillä. (Skemaattisista rakenteista esim. Rumelhart 1980; kognitiotieteestä yleisemmin Hautamäki 1988, Hoikkala 1987).

Skemaattiset rakenteet käsitetään hierarkisesti toinen toistensa alaisuuteen jäsenytyneiksi ja odotuksen ilmiö voidaan selittää sillä, että empiirinen vihje aktualisoi eri tasoisia kognitiivisia rakenteita. Esimerkiksi tekstiä luettaessa aktualisoituu ensin alemman tasoisia skeemoja, jotka puolestaan virittävät ylempien tasoisia (yleisempiä) skeemoja. Ymmärtämisen liike ei kuitenkaan suuntaudu vain yksittäisestä yleiseen, vaan myös päinvastoin. Aktualisoitunut yleisempi skeema aktualisoi kaikki alaisuudessaan olevat osaskeemat, mikä tuottaa odotuksen tai ennustuksen. Aloitus "olipa kerran..." aktualisoi sadun skeeman ja tämä taas aiheuttaa sen, että aletaan odottamaan prinssejä, linnoja, taikuutta jne. (Adams & Collins 1979, Bower & Cirilo 1985).

Tällä tavoin esimerkiksi ihmisestä huomautetut vihjeet herättävät joukon oletuksia tai odotuksia hänen suhteensa. Syntyvä odotus on hypoteesi, abduktio, arvaus tai ennakkoluulo kohteen luonteesta ja tulevaisuudesta. Kuten hermeneutiikassa myös skeemateoriassa odotus tai ennakkoluulo ei aina täyty, vaan vastassa oleva Toinen osoittaa omalla faktisiteetillaan olevansa muuta kuin luultiin. Dialogi kohteen kanssa joko vahvistaa hypoteesin tai romuttaa sen, jolloin on ymmärrettävä kohde jossakin toisessa rakenteessa. Fenomenologi-

sesti puhuen ymmärtäminen on toimintaa (noesis), joka tapahtuu jonkin transsendentalisen rakenteen (noema) avulla. Merkityksintention sanotaan täyttyvän silloin kun kohde osoittautuu sen noeman mukaiseksi, jossa se käsitettiin joksikin. (ks. Føllesdal 1970, 1984).

Skeemateoriassa ei ole tarpeen rajoittaa yksilön tietorakenteisiin, vaan kognitiiviset rakenteet voivat olla kulttuurissa vallitsevia sosiaalisia faktoja (koodeja) (esim. Siikala 1987). Tällöin tullaan sosiologisempaan vihjeiden teoriaan, jota viljellään interaktionismissa. (Interaktionismin ja kognitiotieteen suhteesta ks. Corsaro 1985).

Ihmisten jokapäiväinen kohtaaminen tapahtuu jonkinasteisessa yleisyydessä, jossakin tyypissä tai käsitteessä. Vihjeet aktualisoivat nämä tyypit ja asemoivat kohdatun ihmisen johonkin tapausluokkaan. Lihavuus voidaan käsitellä vihjeeksi, joka aktualisoi odotuksia, ennakkoluuloja. Erityisesti jos lihavuuteen liittyy eräitä muita signaaleja (kuten huolittelen ihon, kuluneet ja epämuodikkaat vaatteet, poikkeava käytös, alkoholin haju, keskisolutta ja makkaraa ostoskorissa jne.) on B-kansalaiseksi luokitteleminen todennäköistä. Nämä vihjeet kertovat sosiaalisesta epäonnistumisesta. Henkilön lihavuus antaa ymmärtää, että hän on harjoittamaton, velto, epäterveellisesti elävä, että hän ei ole tehokas eikä hänellä ole itsekuria. Näitä tulkintoja perustellaan myöhemmin.

Tällä tasolla riittää sen toteaminen, että vihjeisiin liittyvät merkityssuhteet ovat institutionalisoituneita ja rakenteellisia seikkoja, sosiaalisia faktoja, joiden armoilla viestijä on. Jos lihavuudella on sosiaalisen Toisen ymmärryksessä kielteisiä asioita väistämättä aktualisoiva vaikutus, on yksilön koettava sopeutua tilanteeseen. Tietty olemassaoleva koodi tuottaa toimijoille paineita vastaavien kom-

petenssien kehittämiseksi. Eräs vastaus kielteiseen koodaukseen on oman kehon muuttaminen sellaiseksi, että se ei enää viesti kielteisiä asioita. Toinen vastaus on esittää sellaisia vihjeitä, jotka ovat omiaan viemään pohjaa ennakkoluuloilta: "vastavihjeitä", jotka pakottavat tarkistamaan oletuksia. Eron tapaan voidaan tematisoida ajatus semioottisesta sisäisestä, taistelusta tiettyä vakiintunutta koodausta vastaan.

Arvostuksen ilmiön perusta

Kognitiivisen subjektikäsityksen puitteissa ei tyydyttävästi voida tematisoida merkitystä nimeomaan arvostuksena. On siirryttävä tietoteoreettis-kognitiivisesta subjektista (Kant, Husserl, kognitiotiede) pragmaattisempaan tapaan käsittää subjekti.

Theunissen (1984) tekee ideaalityyppisen erottelun Husserl-tyyppiseen "transsendentalismin" ja Hegel-vaikutteiseen "dialogikalismiin", joka korostaa Toisen kohtaamisen välittömyyttä ja kohtaamisen itsetietoisuutta konstituovaa vaikutusta, siinä missä transsendentalismi on sosiaalisessa ontologiassaan kiinni egon premississä.

Teoksensa myöhemmän painoksen epilogissa Theunissen kuitenkin pyrkii silloittamaan ideaalityyppien välisen kuilun tuomalla ajallisuuden keskeisemmin tarkasteluun. Ajallisuuden korostus merkitsee Hegelin tyypistyneestä luennasta luopumista ja se voi merkitä Heideggerin tapaista olemiskysymyksen jäsentämistä nimenomaan ajallisena. Heideggerin nimeen puolestaan liittyy hermeneutiikka, pragmatismi (Apelin 1970 mukaan) ja eksistentiaalinen fenomenologia.

Luonnostelen tässä lyhyesti pragmaattisen merkitysteorian perusteita eksistentiaalifenomenologista lähtökohdista (eksistentiaalisesta fenomenologiasta ks. Heidegger 1967,

1987, Merleau-Ponty 1986, Luijpen 1981, Rauhala 1974). Tässä merkitystä ei tutkita vain edustuksena vaan myös merkityksellisyytenä, merkityksellistämisenä tai arvostamisena. Lähden siitä, että arvostamista voi esiintyä vain maailmaan todellistuneelle praktiselle subjektille.

Eksistentiaalisen fenomenologian mukaan inhimillinen subjektiviteetti perustuu todellisuuden kohtaamiseen (engl. encounter) tai dialogiin jonkin vastassa olevan Toisen kanssa, mutta tämä kohtaaminen ei ole välitöntä. Kohtaamisen välillisyyteen on syynä subjektin ja nyt kohdattavan tietty eriaikaisuus. Esimerkiksi ihminen kehollisena, aistimellisena, ymmärtävänä oliona voidaan ajatella kehkeytyväksi historian kuluessa vastauksena kohdatuihin haasteisiin, ehtoihin. Näin kohtaaminen muuttuu enemmän tai vähemmän pysyviksi rakenteelliseksi ominaisuuksiksi, "esiymmärtäneisyydeksi". Rakenteelliseksi muuttuneen ajallisuuden vuoksi subjekti on aina jo enemmän tai vähemmän määrätty kun jotakin kohdataan. Tämä määrätty subjektiviteetti kohtaamisen toisena osapuolena määrää omalta osaltaan millaiseksi kohdattava todellisuus muodostuu: se on myös se kiintopiste johon perustuen maailmaa subjektiivisesti arvostellaan tai merkityksellistetään. Jokin seikka esimerkiksi on "ruokaa" tai "myrkkyä" vain tietyllä tavalla todellistuneelle subjektille. Toisin sanoen arvostamisen lähde on tietyllä tavalla todellistunut määrätty subjektiviteetti.

Määrätty subjektiviteetti asettaa omalla historiallisella painollaan vaateita nyt kohdattavan ja tulevan kohtaamisen suhteen. Tavallaan subjektiviteetti on yleistys menneestä todellisuuden kohtaamisesta ja se odottaa, että vastakin kohtaaminen sujuisi tämän esiymmärtäneisyyden mukaisesti. Asiantilan vallitseminen menneisyydessä ei kuitenkaan takaa,

että se vallitsi myös tulevaisuudessa. Aluksi subjektit pyrkivät suhtautumaan menneisyyden edellyttämällä tavalla myös muuttuneeseen vastassa olevaan Toiseen. Kun tämä ei päde, on Toista dialogisesti "kuunneltava" ja muutettava ymmärrystä/odotusarvoja. Kognitiivisemmin muotoiltuna kyse on siitä, että maailman kohtaamisessa syntyy kohdattua koskeva tietorakennelma subjektin mieleen. Myös ihmisyhteisöt elävät tilanteissa ja kieli tietorakenteena kuvastaa yhteistä ja yleistä kohtaamisen tapaa. Tietorakenteet edustavat yleistystä tähän asti koetusta Toisesta ja ne ovat historiallista strukturaalisuutta. Toinen kohdataan nykyhetkessä aina tavallaan teoreettisesti ja yleistykseen perustuen.

Antikartesiolaisesti voidaan todeta, että tajunnan ja kehon kategorinen toisistaan erottaminen on pelkkä väkivaltainen abstraktio. Näin siis sekä keho kompetensseineen (kuten näkökyky, lihasvoima, immuunivaste jne.) että tajunnallisuus voidaan käsittää "esiymmärtämisyydeksi" (Rauhala 1974) tai kompetenssien joukoksi joka on syntynyt vastauksena Toisen haasteeseen. Tämä määrättyyn todellisuussuhteeseen todellistunut kokonaisuus on merkityksen lähde. Vasta määrättyllä tavalla todellistuneelle, todellisuussuhteisiin asetuneelle subjektille maailma oloineen alkaa merkitä jotakin määrättyä. Vaikka subjektin määrättyneisyys voi ajanhetkestä toiseen muuttua, ei se kuitenkaan koskaan ole määrätymätön eli subjekti ei koskaan ole olematta missään suhteessa todellisuuteen.

Erittäin tärkeää on huomata, että myös toimijan intentio edustaa subjektin sen hetkistä määrättyneisyyttä, sitoutumista jonkin asian tilan tahtomiseen ja olioiden kunkinketkinen hyvyys/huonous on riippuvainen tästä "kolmannesta" tekijästä, määrätystä subjektiviteetistä. (Merleau-Pontyn mukaan myös keho on intentionaalinen: sehän on sitoutunut tahto-

maan ja preferoimaan tiettyjä asiantiloja.) Niin kauan kuin intentio on voimassa se jäsentää maailman seikat arvosuhteeseen intention kannalta. Intention muuttuminen muuttaa jäsennykset radikaalisti toisiksi: se mikä oli arvotonta naulan naulaamiseen onkin nyt arvokasta koska tarkoituksena onkin kirjeen kirjoittaminen. Kukin intentio luo oman preferenssijärjestyksensä ts. oman rationaliteetin muotonsa.

Kolmijäsenisyyttä merkityksen suhteen kehittää Leontjev (1977) intentionaalisuutta korostavassa merkityksäkäsityksessään. Leontjevia (mt. 179-182) voidaan tulkita niin, että hän korvaa vanhan itseisarvo-välinearvo distinktion hierarkkisella intentionaalisella rakenteella. Esimerkissämme naulan seinään saaminen on itseisarvo ja vasara tälle alisteinen välinearvo. Nyt kuitenkin naulan seinässä olo voidaan vuorostaan käsittää välinearvoksi taulun ripustamisen itseisarvolle; tämä puolestaan on alisteinen kodin sisustamiselle tai viihtyisyyden tuottamiselle ja tämä taas ehkä sosiaaliselle arvostukselle, pätemiselle vaikkapa keskiluokkaisen yhteisöllisyyden sisällä jne.

Pragmaattisessa katsannossa merkitys on käyttöarvon tai välinearvon luonteinen asia. Ei ole syytä olettaa, etteikö tämä tietyssä suhteessa "tarvitsemisen" lähtökohta pätsisi myös ihmisten merkityksellistämässä ja arvostelussa. Ihmiset suuntaavat arvioivan katseensa toisiin ihmisiin ja kysyvät näiden arvoa oman määrätyn subjektiviteettinsa lähtökohdista.

Lihavuuden arvostamisesta

Samaan tapaan kuin työkalulta voidaan kysyä sen kompetenssia toimia menestyksellisesti jonkin tehtävän toteuttamiseksi, voidaan myös ihmisen lihavuutta lähestyä tässä tarpeellisuuden (merkityksen ja arvostuksen)

perspektiivissä. Kielteiset merkitykset voidaan johtaa siitä, että lihava ihminen huonosti vastaa nykyaikaisen tilanteen tuottamia vaatimuksia. Edellä luonnosteltuun tapaan tilanteita voidaan ymmärtää monikerroksiseksi yhteiskunnalliseksi todellisuudeksi, joka ehdollistaa piirissään olevia toimijoita, jotka sitten arvostelevat itseään ja toisia ihmisiä toimintakenttensä tuottaman määrätyn subjektiviteetin ja intentionaalisuuden puitteissa.

Agraariyhteiskunnan talonpoikaisissa oloissa ihmisen lihavuus saattoi virittää varsin luonnollisen päätelmän: tämä henkilö ei ole nälkiintynyt. Apo (1987, 118) kutsuu esiteollista kansankulttuuria äärimmäisen niukkuuden sävyttämäksi "köyhyyden kulttuuriksi". Näissä oloissa lihavuus merkitsisi sellaista varallisuutta ja joutilaisuutta, jonka turvin lihominen oli mahdollista. "Yhteisellä kansalla" sen sijaan oli tehtävänä raskaat fyysiset työt ja usein puutetta ravinnosta. Näin työn kovettama ja "kiinteyttämä" vartalo oli luonnostaan lankeavaa. Tätä ominaisuutta ei kuitenkaan ymmärretty "solakkuudeksi", vaan "laihuudeksi", samoin kuin aurinko ei aiheuttanut "ruskettumista", vaan pilalle "päivettymistä". Päivettyneisyys ja laihuus saattoivat signaloida ainoastaan rahvaan asemaa ja alhaista statusta. Bourdieulaisittain (Roos 1985, 20-21) ylä- ja keskiluokkainen erottelutietoisuus merkitsee erityisesti rahvaan (classes populaires) muodostamasta taustasta erottumista. Näin porvarisherra saattoi erottua lihavuudellaan ja osoittaa luokka-asemansa.

Agraarioloissa naisissa arvostettiin leveää perää ja tukevaa maataloustöissä funktionaalista vartaloa. Juntin jyrävä vartalo oli myös miehen ihanne. "Iso tai keskikokoinen, vantageera tai lihavahko ja pyöreäkasvoinen nainen oli muodissa – toisin kuin tänä päivänä. (...) Nykyiset solakat ja pitkät neidot eivät olisi viime vuosisadan vaihteessa pärjänneet maaseu-

dulla. Maku oli toisenlainen, ja lihavahkot naiset olivat miesten mieleen. Solakat talon tyttävät saattoivat (...) unelmoita että pääsisivät lihomaa syksyllä nuorien perunoiden avulla". (Niiranen 1986, 103-104).

Nyt sen sijaan elinkeinorakenne on muuttunut. Ensin lisääntyivät teollisuusammatit ja sitten palveluammatit. Väki on siirtynyt kaupunkoihin, taajamiin. Lihominen onnistuu taloudellisesti melkein kaikilta ja istumatyöt ovat lisääntyneet, eikä lihavuus näin merkitse vaurautta. Pikemminkin se on nykyään merkki rahvaan asemasta, siitä että keskiluokkainen terveystietoisuus ja itsekuri puuttuu. Myöskään olennaisesti asiakkaan miellyttämiseen perustuvat palveluammatit eivät suosii maatalousihmisen jyrkää ruhoa. Ihmisten tilanne on muuttunut siten että lihavuuden symboliselta arvolta on vetäisty pohja pois. Samoin vaikuttaa tieto lihavuuden terveystieteistä.

Myös ravintoaineiden arvostus on muuttunut. Nälkiintyneen subjektin lähtökohdista käsin arvosteltiin myös kaikkein energiapitoisimmat ravintoaineet (kuten läski, voi) parhaimmiksi ja vähäenergiset ("rehut") todellisen ruoan korvikkeiksi. Ruoka-aineiden merkitys voi muuttua äkkiäkin, jos ruoka todistetaan vaaralliseksi. Eco (1971, 85-87) on kuvannut kuinka sokerin ja syklamaatin merkitys muuttui talven 1966 aikana USA:ssa. Syklamaatti oli aluksi sokeria positiivisemmin arvostettu, koska se merkitsi laihtumista, infarktilta välttymistä ja siis elämää. Kun tuli ilmi, että syklamaatti aiheuttaa syöpää, muuttuivat arvostukset päinvastaisiksi. Synteettinen syklamaatti tuli nyt merkitsemään varmaa kuolemaa (syöpää) ja tähän verraten vanha kunnan (luonnollinen?) sokeri kävi suorastaan terveelliseksi. Tieto maailmasta aiheutti tässä siis muutoksen aineiden merkityksessä. Aiemmin syklamaatti oli välinearvo "elämän

jatkamisen" päämäärälle tai itseisarvolle, nyt sen arvo romahti tai se paljastuikin päinvastoin "kuoleman" välinearvoksi. Samaan tapaan voi jäsentää itse lihavuudenkin välinearvon muutoksen nykyisessä situaatiossa.

Viestintä sosiaaliselle Toiselle olemisena

Sosiaaliselle Toiselle olemisen rakenteeseen kuuluu että ihmisiä ei tule ajatella irrallisina yksilöinä, vaan mitä moninaisimmin sitein toistensa tarjoamasta "hyvästä" riippuvaisiksi. Ihminen tarvitsee toista, jotta hän voisi toteuttaa oman "hyvän" olemisensa ja vastavuoroisesti tuo toinen tarvitsee häntä omassa olemisessaan. Syntyä eräänlaiset markkinat. Ihmisten on "kaupattava" itsensä toinen toisilleen näiden toisten arvostusten ehdoilla: kaupaksi käymisen varmistamiseksi ihmisen on kehitettävä kilpailijoihin nähden omia kompetenssejaan miellyttää tai kykyjään olla tarpeellinen toisille. Erityisesti on syytä korostaa että kilpailijan kompetenssien kasvu merkitsee toimijalle suoraan painetta omien kompetenssien lisäämiseksi.

Tämän tapaista sosiaaliselle toiselle olemista kuvaa Hegel käsityksessään kansalaisyhteiskunnasta ja perinnettä jatkaa marxismi. Simmeliläisessä (1971) yhteiskunnallistumisen teoriassa ihmisten vuorovaikutus (Wechselwirkung) voidaan myöskin ymmärtää sosiaalisten markkinoiden mielessä. Omaa varianttiaan sosiaalista markkinoista (kentistä) edustaa Bourdieu (1985, 1988). Markkinoilla toimijoiden on julkisessa esille panossa koettava saada tavaransa kaupaksi toisille ihmisille. Näin kauppiaan on kehitettävä yleisön ehdoilla tarjoamansa "hyvän" laatua sellaiseksi, että se kiinnostaisi mahdollisimman tehokkaasti asiakkaita. Julkinen esille pano on jo sinänsä non-verbaalista viestintää, lisäksi tuotteen hyvyttä julkistaa kauppiaan myyntipu-

he.

Myös viestintä on järkevää ymmärtää, ei-informaatioteoreettisen abstraktisti, vaan ihmissuhteena. Viestinnän Toinen on yleisö ja tieto tai luulo yleisön pitämyksistä muotoille ja jopa pakottaa viestivän subjektin määrätynlaiseksi, siis sellaiseksi että se on yleisön suhteen relevantti. Viestijän subjektiviteettiä muotoilee siis se Toinen, jolle hän viestinsä osoittaa. Jos journalistin Toinen on toinen toimittaja eikä "Pihtiputaan mummo" näkyy tämä tekstissäkin. Samoin tieteilijän ja taiteilijan käsitys Toisesta ja sen ominaisuudesta muotoilee hänen viestinnällistä subjektiviteettiaan. On eri asia tuottaa asiantuntijoille ja taiteentuntijoille, kuin populaaristi yleisölle. Kapina non-figuratiivisia patsaita vastaan johtuu itse asiassa siitä, että taiteilija ei ole viestinyt tämänhetkisten konventioiden "rahvaalle". Puhujan tai vitsinkertojankin on kaupattava viestinnällään itsensä yleisölle ja palautteena yleisö antaa hyväksyntänsä. Erityisesti viihteen kohdalla korostuvat miellyttämisen kompetenssit tai miellyttämisen pakko.

Lihavuus on esimerkki siitä kuinka toimijan on toimitettava itsensä ja kehonsakin yleisön Toisen ehtojen mukaiseksi, jotta hän pääsisi osalliseksi Toisen hyvästä (arvostuksesta, hyväksynnästä). Kysymys on siitä, että Toisten miellyttäminen ulkonäöllä on eräällä tapaa pakollinen kompetenssi. Tämä on ollut naisille arkea jo pitkään, mutta ihmisten toisilleen olemisen tavan muuttuessa ulkonäöllisen viestinnän ja miellyttämisen kompetenssit tulevat myös miehille keskeisiksi. Ulkonäöllisen miellyttämisen pakollisuutta naisilla kuvaa erään TV:n uutistenlukijan paljastus, että hän ei mene edes kauppaan ilman meikkiä; se olisi kuulemma epäkohteliasta muita kohtaan (Laiho & Leino 1988, 70).

Seksuaaliselle Toiselle oleminen

Eräs hyvin olennainen muoto sosiaalis-kulttuuriselle Toiselle olemista on seksuaaliselle Toiselle oleminen. On mitä tärkeintä saada itsensä kaupattua seksuaaliselle Toiselle. Seksuaalisuutta voidaan ajatella Hegelin (1978, 265-290, Väyrynen 1984) vastakohtan (Gegensatz) kategorian puitteissa. Tässä ei ole kysymys mistä tahansa epämääräisestä erilaisuudesta (Verschiedenheit), vaan aivan määrätystä erilaisuudesta. Vastakohtan määrätyn erilaisuuden alta paljastuu jokin samuus, identiteetti, joka perustelee erottelun mielekkyyden. Tämä identiteetti asettaa sen yhden ja saman suhteen, jossa kohteita arvostellaan. Näin myös mieheys ja naiseus ovat yhden identiteetin, sukupuolijärjestelmän määräämiä.

Tämän mukaan naiseus ja mieheys ovat vastakohtia, tietyn identiteetin määräämää erilaisuutta. Tässä identiteetissä annetaan sukupuolinen tunnusmerkistö: vastakohtaisilla erottelun osapuolilla joko on tunnusmerkki (+) tai se puuttuu (-). Miehellä on parta ja naisella se puuttuu; naisella on pitkät kynnet ja mieheltä ne puuttuvat. Mies- ja naisfiguurit ovat isotopisia, sisäisesti koherentteja muodostumia, jossa (ideaalinen) naisellinen hahmo kohta kohdalta eroaa miehekkäästä hahmosta.

Seksuaalisilla markkinoilla ja seksuaalisessa viestinnässä nämä tunnusmerkit, signaalit, ovat merkittäviä. "Siihen pulleroon, joka aikaisemmin vyöryi hahmossani kadulla, eiukaan kiinnittänyt huomiota: tarpeeksi lihava on neutri; ei mies eikä nainen, vaan ei-sukupuolinen olento". Me Naiset 17.2.1987 (Laiho & Leino 1988, 69 mukaan).

Periaatteessa sekä voimakas laihtuminen että lihominen ovat ideaalisia muotoja tai linjoja tuhoavia tapahtumia. Seksuaaliset tun-

nusmerkistöt peittyvät paksun rasvaisen vaiman alle tai tuhoutuvat muuten. Näin liikalihavuus voi merkitä seksuaalisilla markkinoilla kysytyjen visuaalisten ym. miellyttämiskompetenssien puutetta. Seksuaalinen miellyttävyyden tai attraktiivisuuden (miellyttämishokkuus) on nykyään myös "työvoimatavara" kysytty ominaisuus palvelun ja mainosten yhteiskunnassa.

Toisen katseen voima

Jollakin kentällä toimiessani opin tuntemaan minkälaisia ominaisuuksia, taitoja, kykyjä Toinen minulta odottaa. Kohtaan jatkuvasti toisten toimijoiden arvostelevan katseen, jossa minut konstituoidaan tai synnytetään objektiksi tuolle Toiselle. Eläessäni Toisen arvostelevan katseen alaisena opin katsomaan myös itseäni tämän toisen katseen mukaisesti, arvostelemaan itseäni tylyn ulkopuolisen "toisenkonstituution" mukaisesti objektiminänä tai vieraantuneena minänä. Toisen katse muotoilee arvostuksiani, mm. käsitystä itsestäni. Arvostuksen kääntöpuolena on sitoutuminen tämän arvostuksen määrittämään haluamiseen, tahtomiseen: alan tahtoa itsensäni ja muissa tiettyjä ominaisuuksia. Tahtominen puolestaan luo potentian tai paineen maailman muuttamiseksi halutunlaiseksi. Jos välivaiheet jätetään pois, on siis niin, että Toisen katse muotoilee minut tahtonsa mukaan. Vastaavasti minun objektivoiva katseeni muotoilee muita ihmisiä tahtoni mukaiseksi tai ainakin luo paineita näihin muutoksiin. Kognitiivisilla rakenteilla on Foucault'n mielessä diskursiivista, muotoon pakottavaa voimaa. (Toisen katseesta on puhunut erit. Sartre 1977, 252-302, myös Saarinen 1983, 233-239).

Sikäli kuin esteettistä havainnointia ei käsitetä pyyteettömäksi, vaan "esteettisen pyy-

teelliseksi", on esteettinen mielihyväkin intentionaalisuuden struktuurissa toteutuva ilmiö. Aivan yksinkertaisesti subjektit ovat sitoutuneet toivomaan tai haluamaan, että esimerkiksi ihminen täyttäisi tietyt kriteerit, että hän olisi tietyn muotoinen. Tämä merkityksintention täyttymättömyys ja halun toteutumattomuus ilmenee ärtymyksenä, mielipahana, jopa suuttumuksena ja syyttelynä. Lihavaan kohdistuva äänetön syytös kuuluu: "annoit itsesi mennä pilalle!". Toisin sanoen: "tuhosit itsesi sellaisena kuin minä olisin halunnut!"

Jos mahdollista subjektit yrittävät pakottaa toisia halunsa mukaisiksi ja saman pakon he voivat panna itselleenkin. Tässä onkin sosiaalinen tilaus niille moninlaisille laitteille ja menetelmille, joilla itsekukin voi muotoilla omaa kehoaan, pakottaa sen toivottuun muotoon, joka viestii oikeita asioita.

Yleisin Toinen: kapitalismi

Kapitalistinen kehitys on aiheuttanut monia mentaliteettia strukturoivia muutoksia. Tehdastyö tuotti jaon työ- ja vapaa-aikaan ja se suosii aikastruktuurin uudelleen järjestäytymistä. Yhä pienemmät aikajaksot tulevat merkitseviksi (työelämän tutkimuksessa ajan perusyksikkö on minuutin tuhannesosa) ja yhä enemmän ihmisten on elettävä kiirehtien tai aikapulassa. Itseasiassa vastoin kaikkia puheita elämän helpottumisesta ja edistymisestä, ei ihmisyksilöltä koskaan aiemmin ole vaadittu sellaista tehokkuutta (työmäärää aikayksikkönä kohti) kuin nykypäivänä. Kapitalistinen kehitys myös yksilöi ihmisen ja tekee hänestä itsenäisesti "tulosvastaullisen" yksilön: itsekurista tulee mitä tärkein ominaisuus ihmisessä.

Nyky-yhteiskunta vaatii ihmisiltä ennenkaikkea tehokkuutta ja siihen liittyen itsekuria. Pullea ruumis on signaali joka virittää ole-

tuksen henkilön harjoittamattomuudesta, liikkumishaluttomuudesta, velttoudesta, laiskuudesta, välinpitämättömyydestä terveyden suhteen, epäilyksen seksuaalisesta kykenemättömyydestä ja ennen kaikkea itsekurin puutteesta.

Jos aikastruktuurin muutos teki aikoinaan piipusta liian hitaan välineen ja synnytti nopean savukkeen (Schivelbusch 1986, 119), niin miten tämä muutos on vaikuttanut viestintään? Kun kiireisyys yhdistyy katujen näyttämön visuaalisuuteen, tullaan pikaisen katseen teemaan. Sosiaalisessa kanssakäymisessä aikaa on monesti vain pikaisen katseen verran: tässä ajassa henkilön pitäisi pystyä "myymään" itsensä visuaalisilla signaaleillaan Toiselle. Tämä aiheuttaa suoraan vaatimuksia visuaalisesti ja seksuaalisesti "tyrmäävästä" viestintäkompetenssista.

Katujen näyttämöt luo suurkaupunkien synty. Suurkaupungin kadulla verbaalinen viestintä ei ole juuri mahdollista ja viestimisen tulee siis tapahtua omalla visuaalisella olemuksella. Samansuuntaisesti vaikuttaa julkisuuden rakennemuutos, jossa televisioistuminen ja lehtien kuvallistuminen luovat paineita "hyvältä näyttämiseksi": nämä haastavat ihmiset kehittämään kompetensseja tässä suhteessa. Suurkaupungin katujen näyttämön ehtojen mukainen paikka on myös disko, jossa vain visuaalis-kehollinen viestintä on mahdollista.

Situaation muutokseen makrotasolla kuuluu olennaisesti myös kansainvälistyminen ja yhdentyminen. Tämä kehitys tuo vieraskielisen Toisen yhä useamman suomalaisen jokapäiväiseen elämään ja asettaa mm. pakon että on pystyttävä kauppaamaan asiansa ja itsensä näille toisille. Tämä yhteiskunnallistumisen muotojen muutos ei ainakaan vähennä non-verbaalisten miellyttämiskompetenssien kysyntää.

Nämä kaikki syyt asettavat lihavuuden vastaisia paineita. Siksi äänestäjien Toiselle elävä poliittikkokaan ei enää uskalla olla lihava.

Kirjallisuus

- ADAMS, M.J. & COLLINS, A. A Schema-theoretic View of Reading. Teoksessa: FREEDLE, R.O. (toim.). New Directions in Discourse Processing. Norwood, New Jersey 1979.
- APEL, K-O. Wittgenstein ja Heidegger. Teoksessa: HINTIKKA, J. & ROUTILA, L. (toim.). Filosofian tila ja tulevaisuus. Tapiola 1970.
- APO, S. Suullisten kertomusten kulttuuriset merkitykset: esimerkkejä suomalais-karjalaisesta kansanperinteestä. Teoksessa: HOIKKALA, T. (toim.). Kieli, kertomus, kulttuuri. Helsinki 1987.
- BOURDIEU, P. Sosiologian Kysymyksiä. Jyväskylä 1985.
- BOURDIEU, P. Vastauksia eräisiin vastaväitteisiin. Tiede ja edistys 1/88.
- BOWER, G.H. & CIRILO, R.K. Cognitive Psychology and Text Processing. Teoksessa: VAN DIJK, T. (toim.). Handbook of Discourse Analysis. London etc. 1985.
- CORSARO, W.A. Sociological Approaches to Discourse Analysis. Teoksessa: VAN DIJK, T. (toim.). Handbook of Discourse Analysis. London etc. 1985.
- DREYFUS, H.L. Introduction. Teoksessa: DREYFUS, H.L. (toim.). Husserl, Intentionality and Cognitive Science. Cambridge, Massachusetts and London, England 1984.
- ECO, U. Den frånvarande strukturen. Lund 1971.
- ECO, U. Semiotics and the Philosophy of Language. Southampton 1984.
- FØLLESDAL, D. Fenomenologia analyttisen filosofian ja eksistentiaalismin siteenä. Teoksessa: HINTIKKA, J. & ROUTILA, L. (toim.). Filosofian tila ja tulevaisuus. Tapiola 1970.
- FØLLESDAL, D. Husserl's Notion of Noema. Teoksessa: DREYFUS, H.L. (toim.). Husserl, Intentionality and Cognitive Science. Cambridge, Massachusetts and London, England 1984.
- HAUTAMÄKI, A. (toim.) Kognitiotiede. Helsinki 1988.
- HEGEL, G.W.H. Gesammelte Werke, Band 11: Wissenschaft der Logik. Hamburg 1978.
- HEIDEGGER, M. Sein und Zeit. Tübingen 1967.
- HEIDEGGER, M. Being and Time. Basil Blackwell. Oxford 1987.
- HOIKKALA, T. (toim.). Kieli, kertomus, kulttuuri. Helsinki 1987.
- HUSSERL, E. Vorlegungen zur Phänomenologie des

- inneren Zeitbewusstseins. Hrsg. M. Heidegger. Tübingen 1980.
- LAIHO, M. & LEINO, R. Erojen leikki. Helsinki 1988.
- LEONTJEV, A.N. Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus. Kuopio 1977.
- LUIJPEN, W.A. Existential Phenomenology. Revised edition. Pittsburgh 1981.
- MALMBERG, T. Viestintä ja kulttuuri: tilannekatsaus 1981. Teoksessa: MALMBERG, T. Viestintä ja kulttuuri. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, julkaisuja, sarja C: 2/1981.
- MALMBERG, T. Hegelin objektiivinen logiikka ja ihmistieteiden metodologia. Teoksessa: KAKKURI, M-L. & PATOLUOTO, I. Tutkimuksia Hegelistä. Helsinki 1984.
- MANNINEN, J. Oleminen itselle – oleminen toisille. Kirjoitettu yhdessä Aino Saarisen kanssa, Teoksessa: MANNINEN, J. Dialektiikan ydin. Jyväskylä 1987.
- MERLEAU-PONTY, M. Phenomenology of Perception. Suffolk 1986.
- NIIRANEN, T. Erotiikan kulttuurihistoria. Helsinki 1986.
- RAUHALA, L. Psykkinen häiriö ja psykoterapia filosofisen analyysin valossa. Tapiola 1974.
- ROOS, J.P. Pelin säännöt, luokat ja kieli. Teoksessa: BOURDIEU 1985.
- ROUTILA, L. Husserl ja Heidegger. Teoksessa: HINTIKKA, J. & ROUTILA, L. Filosofian tila ja tulevaisuus. Tapiola 1970.
- RUMELHART, D.E. Schemata: The Building Blocks of Cognition. Teoksessa: SPIRO, R.J. & BRUCE, B.C. & BREWER, W.F. (toim.). Theoretical Issues in Reading Comprehension. Hillsdale, New Jersey 1980.
- SAARINEN, E. Pelon, inhon ja valinnan filosofia. Tampere 1983.
- SARTRE, J-P. Being and Nothingness. Bristol 1977.
- SCHIVELBUSCH, W. Nautintoaineiden kulttuurihistoria. Keuruu 1986.
- SIKALA, A.L. Kertomus, kerronta, kulttuuri. Teoksessa: HOIKKALA 1987.
- SIMMEL, G. Problem of Sociology. Teoksessa: SIMMEL, G. On Individuality and Social forms. Chicago and London 1971.
- TANNEN, D. What's in a Frame? Surface Evidence for Underlying Explications. Teoksessa: FREEDLE, R.O. (toim.). New Directions in Discourse Processing. Norwood, New Jersey 1979.
- THEUNISSEN, M. The Other. Studies in the Social Ontology of Husserl, Heidegger, Sartre, and Buber. Cambridge, Massachusetts, and London 1984.
- VÄYRYNEN, K. Ristiriita ja sen 'ratkeaminen' Hegelin refleksiologiikassa. Teoksessa: KAKKURI, M-L. & PATOLUOTO, I. (toim.). Tutkimuksia Hegelistä. Helsinki 1984.